

zijn werkwijze. Hij kent uit de aard der zaak de literatuur, maar hij gebruikt die hoofdzakelijk om daaruit de gegevens te verzamelen die in zijn eigen kaders passen. Een goed voorbeeld levert het opstel over de vroege reformatie in Gouda. Over die stad is wel één en ander geschreven, bij voorbeeld de dissertatie van C. C. Hibben, *Gouda in revolt*. Dat boek wordt één keer aan het einde van een voetnoot genoemd. Noch met Hibben noch met anderen treedt Duke in discussie. Hij toetst zijn voorstellingen aan de bronnen, niet aan het werk van vroegere of hedendaagse vakgenoten.

Wel typerend is daarbij een derde trek, die zich eveneens aan de hand van dit artikel over Gouda uitstekend laat illustreren. De noten geven verwijzingen naar studies over Antwerpen, Maastricht, Utrecht, 's-Hertogenbosch, Groningen, Friesland, het aartsdiakonaat Xanten en zelfs het dertiende-eeuwse Italië. Ik zou niet zo ver willen gaan te beweren dat het stuk helemaal niet over Gouda gaat. Maar Duke bindt zich niet graag aan een kleine lokatie. Van de elf hoofdstukken hebben er zeven hun basis in het geheel van de Nederlanden, twee in de provincie Holland, één in Zuid-Holland en Utrecht, en één naar we al zagen in Gouda. Dat kan moeilijk een toeval zijn. Dukes werkwijze met haar concentratie op de bronnen lijkt op het eerste gezicht geschapen voor lokaal-historisch onderzoek. Maar kennelijk ervaart hij zo'n begrenzing als al te beperkend, omdat de specifieke gegevens die hij nodig heeft dan niet alleen te schaars worden, maar ook moeilijker te interpreteren zijn. Vrijwel de enige generale uitspraak die Duke zich over het werk van anderen veroorlooft, geeft blijk van bescheiden twijfel of lokaal gericht onderzoek het juiste middel zal zijn om de eeuw van de reformatie in kaart te brengen.

Een vierde kenmerk tenslotte, dat ons zo langzamerhand niet meer opvalt, maar dat toch wel eens onderstreept mag worden: Duke beweegt zich in het Nederlandse verleden met het gemak van een ingeborene. Het is een zo grote zeldzaamheid, dat Duke zich als buitenlander laat herkennen, dat ik de ene plaats waar het mij opviel hier signaleer: Duke heeft het over de profetie van Haggai, 'with its twenty-three verses' (261). Dat is natuurlijk ook een gewone vergissing, zoals ieder kan vaststellen die het bewuste bijbelboek opslaat. Maar een Engelse bijbel laat direct zien hoe de vergissing tot stand kwam, een Nederlandse niet.

Dukes artikelen hebben de Nederlandse historici reeds grote diensten bewezen. Hun bundeling maakt ze nu echter veel beter toegankelijk, en bovendien zal het thans de buitenlandse onderzoeker gemakkelijker vallen de Nederlandse reformatie in zijn beeld van de zestiende eeuw op te nemen. Een samenvattend overzicht is het niet. Wel geeft het daarvan een globale schets in de inleiding. Duke moge bij dezen uitgenodigd zijn zich tot een bredere uitwerking van die schets te zetten.

A. Th. van Deursen

A. J. Gelderblom, *Mannen en maagden in Hollands tuin. Interpretatieve studies van Nederlandse letterkunde 1575-1781* (Dissertatie Utrecht 1991; Amsterdam: Thesis publishers, 1991, 189 blz., f39,50, ISBN 90 5170 095 4).

Deze dissertatie bevat acht artikelen waarvan twee nog niet eerder waren gepubliceerd. De oudere zijn voor deze gelegenheid niet opnieuw bewerkt. Zoals de ondertitel aangeeft betreffen zij een periode van twee eeuwen, maar de achttiende eeuw is slechts door een studie van de *Economische liedjes* uit 1781 van Wolff en Deken en één over de hofdichten uit het begin van de eeuw vertegenwoordigd. Het begin ligt bij een nieuw artikel over Coornherts *Lied-boeck* (1575) waarin Gelderblom uiterst zorgvuldig de context tekent van Coornherts algemene kijk

op het huwelijk en van diens eigen handelwijze om tot een interpretatie te geraken (zie het artikel van H. van Nierop in dit tijdschrift: CVI (1991) 33-44). Ook zijn andere stukken, zoals het duiden van 'de grijze dutter' in Huygens' *Voorhout*, of Huygens' plaats in de negentiende- en twintigste-eeuwse literatuurgeschiedenis of Vondels gedicht over de drooglegging van de Beemster en de interpretatie van de op titelprenten van stadsbeschrijvingen afgebeelde stede-maagden of de verklaring van de betekenis van Jan Luykens *Duytse lier* (1671), willen geen pure tekstanalyse geven. Er moet altijd aansluiting worden gevonden bij een context.

Zo weet de auteur helder aan te geven waarom hij de interpretaties van G. Stuiveling, H. Bongers of K. Meeuwse wegens hun door de tijd getekende uitgangspunten afwijst alvorens een eigen nauwkeurige analyse te geven. Zoals al even aangeduid betreft hij soms ook afbeeldingen uit de bestudeerde boeken bij zijn analyses. De mooiste resultaten van zijn lezen zijn te vinden in de artikelen over Coornhert en Luyken. In het laatste wordt diens beroemde dichtbundel gezien als gericht op het huwelijk en als bestemd voor zijn aanstaande bruid. Dat zij als zangeres-toneelspeelster niet van geheel onbesproken reputatie was, zoals I. H. van Eeghen in 1990 aantoonde, heeft de auteur niet meer bij zijn verhaal kunnen betrekken. Tevens is het opvallend dat Gelderblom ondanks zijn historische benadering eigenlijk nauwelijks historische literatuur gebruikt, wat zich vooral wreekt in zijn historiografische studie over Huygens. Zelfs het apart aan de negentiende-eeuwse kijk op de Gouden Eeuw gewijde nummer van *De negentiende eeuw* wordt hier niet genoemd. En de teksten van de literatuurhistorici komen hier allengs zozeer op de voorgrond te staan dat de context dun wordt. Dus wordt Prinsen eigenlijk verwijtend aangekeken op zijn gebruik van het woord 'ras' en krijgt Worp te horen dat de titel *Onze groote mannen* voor zijn bundel uit 1914 vanwege het versluijrende karakter misplaatst was: er bestond immers al een opkomende arbeidersbeweging en een eerste feministische golf! Ook het feit dat Nederland zijn koloniën verloor wordt wel erg direct verbonden met de internationalisering van de Huygensstudien in ons land zonder aan te geven hoe de bestudering van renaissance en humanisme elders al eerder van aard veranderde.

De historicus merkt nog iets anders aan dit boek. Wie de artikelen in chronologische volgorde plaatst ziet dat sinds 1986 de semiotiek in Gelderbloms werk haar intrede doet. Het gevolg daarvan is dat in enkele studies de context niet in historische zin wordt opgevat maar door de leeshouding wordt bepaald. Steeds meer wordt een beroep gedaan op de structuralistische benadering van het verschijnsel mythe door Barthes (met vaak een ontmoedigend eenvoudig, aan het marxisme ontleend verklaringspatroon, waarin het historische beeld bewust lijkt te worden opgewekt door belanghebbenden). Daarnaast tekenen de theorieën van Lacan, ontleend aan Freud, en van Mieke Bal nu het kader. Zo komt de bijzonder interessante aanzet tot de studie van de stadsuitbeelding niet verder dan de vaststelling dat de havenstad, als vrouw gepersonifieerd, coïteert met de zeelieden die dan weer verdwijnen. In plaats dat de auteur zich nu eens afvraagt of de Freudiaanse categorieën wel op de vroegmoderne tijd toegepast kunnen worden of hoe metaforen in de loop der tijden veranderen waardoor taal en beelden meer met de historische achtergrond worden verbonden en in dat verband evolueren, hakt hij deze band resoluut door. Ook in de studie over de vroeg achttiende-eeuwse hofdichten, dat wil zeggen gewijd aan de verheerlijking van de buitenplaatsen, wordt veel aandacht gewijd aan het probleem van het werkelijkheidsgehalte en de mythische dimensie. De bedoeling ervan zou zijn door de villa zelf niet te noemen de nadruk te leggen op de daaromheen door mensenwerk gearrangeerde natuur als godsgeschenk en haar op die wijze een tijdloos bovenmenselijk karakter te geven. Waarom Gelderblom hier niet refereert aan de nauw met de — door hem wel genoemde — natuurwetenschappelijke ontwikkelingen verband houdende fysicotheologie van

de vroege achttiende eeuw en aan het belang van de religie voor de tijdgenoten wordt niet duidelijk. Het zal Barthes wel weer zijn.

Zijn studie van 'Wolff en Deken als liedjesfabriek' uit 1988 legt eveneens een onhistorisch raster op het materiaal. Hier nauwelijks een woord over de patriotse politieke idealen van het tweetal, al in 1781 *in statu nascendi* aanwezig in hun teksten; de dames schurkten eenvoudigweg te veel aan tegen de heersende bourgeoisie en mannenwereld. Slechts af en toe dook daarover onbehagen in het werk op. Zij droegen hun liedjes op aan 'Menschenliefde', een 'ahistorisch, tijdloos fenomeen' en 'buitengewoon geschikte schutspatroom voor een bundel waarin de bestaande orde als universeel heilzaam wordt aangeprezen' (144). Merkwaardig hoe hier het achttiende-eeuwse Nederlandse beschavingsideaal opgenomen in plannen voor regeneratie van het in crisis verkerende vaderland (zo mooi beschreven in de studies van W. W. Mijnhardt) wordt genegeerd en er eisen worden gesteld aan vooruitstrevende achttiende-eeuwers, waar deze zelf niet op gekomen zouden zijn. Voor iemand die historisch denkt is het wat treurig waar te nemen hoe de signalen van deze historische teksten bij het beoefenen van historische letterkunde worden genegeerd. Natuurlijk kan ieder deze geschriften (en de beelden) verklaren zoals hij wil. Maar welke interpretatie krijgt in de loop der tijden meer gewicht dan de andere? Er moet toch een referentiepunt zijn om die ene beter te laten aansluiten bij het reeds bekende dan de rest, anders ontstaat een soort hedonistische willekeur. Maar misschien is het voor de auteur een genoegen soms buiten de historische context en niet gehinderd door cultuurhistorische bagage vrijelijk aan het interpreteren te slaan. Binnen de historische context heeft hij in ieder geval zijn strepen verdiend.

E. O. G. Haitsma Mulier

F. S. Gaastra, *De geschiedenis van de VOC* (Zutphen: Walburg Pers, 1991, 192 blz., f39,50, ISBN 90 6011 732 8); ook verschenen als onderdeel van een catalogus van een tentoonstelling over de Nederlandse expansie in Bamberg in: *Kaufleute als Kolonialherren. Die Handelswelt der Niederländer vom Kap der Guten Hoffnung bis Nagasaki 1600-1800* (Bamberg, 1988).

Dit boek is een bijgewerkte herdruk van de succesvolle, gelijknamige studie die in 1982 uitkwam. Inmiddels verscheen ook een Duitse bewerking. De nieuwe uitgave is fraai uitgevoerd, ruim gezet en van veel illustraties voorzien die niet in de eerdere uitgave voorkwamen. In hoofdlijnen is de tekst echter weinig veranderd. In mijn bespreking van de eerste druk heb ik mijn waardering voor dit werk in het algemeen en in het bijzonder voor de bedrijfsmatige aspecten ervan uitgesproken. Mijn kritiek behelsde voornamelijk de te beperkte behandeling van de opkomst van de VOC als een territoriale macht in Azië. Gaastra maakte onvoldoende duidelijk waarom een handelonderneming zich in korte tijd kon ontwikkelen tot een staat *sui generis* buiten Europa. In de nieuwe uitgave is niet alleen hoofdstuk 2 gewijd aan de territoriale expansie van de VOC, ook elders komt dit probleem regelmatig aan de orde in verband met de vraag of de territoriale expansie de compagnie niet de das heeft omgedaan. Wogen de lasten van het territoriaal bezit wel op tegen de baten? Had de compagnie zich niet beter kunnen beperken tot de handel in plaats van geldverslindende militaire operaties te ondernemen die tot bezit leidden dat op de duur een molensteen om de nek van de compagnie zou zijn? Gaastra lijkt geneigd deze vraag met een aarzelend ja te beantwoorden. Men kan dit echter nooit met zekerheid uitmaken omdat politieke omstandigheden, de vierde Engelse oorlog, de financiële doodsteek betekenden voor de VOC.